

Του Γιάννη ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΜΠΙΤΣΩΡΗΣ, |Ζακ Ντερριντά. Ζωή, θάνατος, επιβίωση|, σελ. 137

ΖΑΚ ΝΤΕΡΡΙΝΤΑ, | Μαθαίνοντας να ζεις εν τέλει|, μτφρ. Βαγγέλης Μπιτσώρης, εκδόσεις Άγρα, σελ. 72

Στον επικήδειό του για τον Λουί Αλτουσέρ, ο Ζακ Ντερριντά υιοθετεί ένα παράξενο "ονειρικό" τόνο και, απευθυνόμενος σε ένα φασματικό ακροατήριο, μιλάει με τη φωνή ενός επιζήσαντα (αλλά και μελλοθάνατου) οιωνοσκόπου: "Αλλά πάνω από αυτόν τον τάφο και πάνω από τις δικές σας σκυμμένες κεφαλές |ονειρεύομαι πως απευθύνομαι σε αυτούς που έρχονται μετά από εκείνον, ή μετά από μας ήδη|, και τους οποίους βλέπω (με τη βοήθεια πολλών σημείων, δυστυχώς) σαν υπερβολικά βιαστικούς να κατανοήσουν, να ερμηνεύσουν, να ταξινομήσουν, να παγιώσουν, να αναγάγουν, να απλοποιήσουν, να κλείσουν, και να κρίνουν, δηλαδή να παρανοήσουν, το ότι, εδώ, έχουμε να κάνουμε με μια ω πόσο μοναδική μοίρα και με τις δοκιμασίες της ύπαρξης, της σκέψης, της πολιτικής, αδιαχώριστα".¹ Δεν ήταν η πρώτη φορά που Ντερριντά επέλεγε για να μιλήσει με τη φωνή ενός επιζήσαντα ή ενός μελλοθανάτου. Στην πραγματικότητα, όλοι οι επικήδειοι λόγοι που είχε, κατά καιρούς, εκφωνήσει για τους εκλιπόντες φίλους και δασκάλους εμπειρείχαν κάτι περισσότερο από τη δέσμευση σε ένα ρητορικό είδος~ εμπειρείχαν τη δέσμευση σε μια "φωνή", σε μια φωνή που μαρτυρούσε, μέσω της "μελέτης θανάτου", την κατάφαση της ζωής ως επιβίωσης. Δεν είναι, λοιπόν, καθόλου τυχαίο που εκείνο το πρωινό, στις 12 του Οκτώβρη 2004, ο μόνος λόγος που ακούστηκε στην κηδεία του Ντερριντά ήταν ένας "αυτό-επικήδειος" με δανεική φωνή, τη φωνή του πρωτότοκου γιου του: "[ο Ζακ] σας ικετεύει να μην είστε θλιμμένοι, να σκέπτεσθε μόνο τις πολυάριθμες ευτυχισμένες στιγμές που του δώσατε την ευκαιρία να συμμεριστείτε μαζί του. Χαμογελάστε μου, λέει, όπως θα σας έχω χαμογελάσει έως το τέλος".

Με αφορμή αυτή (αλλά και μέσα από αυτή) τη μεταθανάτια εκ-φώνηση στην οποία διαπλέκονται ο θάνατος, η ζωή και η επιβίωση, ο Βαγγέλης Μπιτσώρης ξαναπιάνει το νήμα για να διαβάσει το πολιτικό credo του Ντερριντά, την ηθικοπολιτική του παρακαταθήκη. Το βιβλίο, στοιχισμένο δίπλα στον παράλληλο λόγο του ίδιου του Ζακ Ντερριντά (|Μαθαίνοντας να ζεις εν τέλει|) αποτελεί μια συστηματική διερεύνηση μιας ορισμένης "οικονομίας της επιβίωσης", η οποία στοχάζεται πάνω στην ηθική θεμελίωση της ζωής. Στον πυρήνα αυτής της φιλοσοφικής έρευνας στέκεται η ίδια η θέση του Ντερριντά, έτσι όπως διατυπώθηκε στην τελευταία συνέντευξή του, όταν η αρρώστια τον έσπρωχνε γοργά προς τον θάνατο: "Όλα όσα λέγω... για την επιβίωση ως συνθετότητα της αντίθεσης ζωή/ θάνατος απορρέουν σ' εμένα από την απροϋπόθετη κατάφαση της ζωής. Η επιζωή [survivance] είναι η ζωή πέραν της ζωής, η ζωή παραπάνω από τη ζωή, και ο λόγος που αρθρώνω δεν είναι θανατηφόρος, κάθε άλλο, είναι η κατάφαση ενός ζώντος που προκρίνει το ζην και επομένως το επιζήν από τον θάνατο, διότι η επιβίωση δεν είναι απλώς αυτό που απομένει, είναι η κατά το δυνατόν εντονότερη ζωή". Με το νήμα αυτής της σκέψης για την "κατά το δυνατόν εντονότερη ζωή", την |αδύνατη| και όμως βαθιά |συμβαντική| επιβίωση, ο Μπιτσώρης χαρτογραφεί τη σκέψη του Ντερριντά, συνδέοντας παλαιότερα και νεότερα κείμενα του Γάλλου φιλοσόφου με ευρείες αναφορές στο συνολικότερο αποδομιστικό πρόγραμμα.

Στο πλαίσιο αυτό, αναλύεται η "επιμέλεια της ζωής" που υπερβαίνει το ουμανιστικό βιολογικό δίπολο θανάτου/ ζωής για να συναντηθεί με την έννοια της διακινδύνευσης, και άρα της επιβίωσης, η έννοια του "ίχνους" (συστατικό της παρουσίας/ απουσίας στη σκέψη του Ντερριντά) και η έννοια της "στάχτης" (με τη μνήμη του Ολοκαυτώματος να στοιχειώνει την απόφαση της αποτέφρωσης του νεκρού), η έννοια της γραφής ως μαρτυρίας και διαθήκης που προκρίνει τη ζωή έναντι του θανάτου, η δικαϊκή αποτροπή της θανάτωσης και της ωμότητας, του πολέμου, και η δημιουργία ενός παγκόσμιου συμβολαίου στο όνομα της ενόρμησης της ζωής, η αναζήτηση μιας νέας ισχύος και κυριαρχίας στη βάση της επιβίωσης ως α-δύνατης ζωής (με τη διπλή σημασία του όρου), και τέλος, η ίδια η επιβίωση της "θεωρίας, η οποία θα δοκιμασθεί στην πράξη, με τη στρατηγική της κηδείας του Ντερριντά. Η κρυπτωνυμική εγχάραξη του Ζακί (Jackie) πάνω στον ταφόπετρα γίνεται εντέλει μια πράξη αποδοχής της συμπληρωματικότητας "θεωρίας" και "πράξης", αφού το "άλλο όνομα" "κρύβει" και προστατεύει το υποκείμενο από την ίδια την ανυπόφορη, τη μη αποδεκτή πραγματικότητα, την πραγματικότητα, που είναι ανάγκη να αναλυθεί κριτικά, να αποδομηθεί, να αλλάξει. Εντέλει, η αποδόμηση γίνεται μια "Life.after.theory": επιστρέφει στη ζωή "μετά" αλλά και "σύμφωνα με" τη θεωρία.

Αν το κύριο γνώρισμα της κυριαρχίας είναι η εξουσία, το ντερριντιανό απροϋπόθετο στηρίζεται στην ισχύ της αδυναμίας. Και εν ονόματι ακριβώς αυτού του αδύναμου/ αδύνατου απροϋπόθετου πρέπει να αποδομηθούν εκείνες οι μορφές κυριαρχίας (όπως πχ. η θανατική ποινή, οι ψευδώνυμοι "δίκαιοι" πόλεμοι, κ.λπ.) που δεν προκρίνουν τη ζωή. Ο Μπισώρης υπογραμμίζει, σε αυτό το σημείο, τον πολιτικό ρεαλισμό του Ντερριντά. Χωρίς να καταφεύγει σε έναν ουτοπικό στοχασμό, ο φιλόσοφος διατηρεί το δικαίωμα να σκέφτεται απορητικά για το μέλλον, για την ελευσόμενη Ευρώπη, τους διεθνείς θεσμούς δικαίου και ασφαλείας, τη μετα-εθνική κυριαρχία, και να διατυπώνει τις πολιτικές του θέσεις. Αναφέρω ενδεικτικά μόνο μερικές από αυτές : την αναζήτηση μιας νέας ηγεμονικής Ευρώπης, με το δικό της ανεξάρτητο στρατό που θα παρεμβαίνει για να υποστηρίξει τις δίκαιες υποθέσεις και τις παραβιάσεις των αρχών του ΟΗΕ, τη σταδιακή εγκατάλειψη μέρους της εθνικο-κρατικής κυριαρχίας με τη δημιουργία νέων υπερκρατικών δημοκρατικών θεσμών, τη συγκρότηση μιας νέας Διεθνούς. Η πρωταρχική πρόκριση της ζωής συγκροτεί μια πολιτική θέση αντίστασης θεμελιωμένη στην αποδόμηση και στην κριτική των σχέσεων που ορίζουν τις σημερινές ηθικο-δικαιο-πολιτικές ιεραρχίες. Ο συγγραφέας, μέσα από ομόκεντρους κύκλους, περιγράφει τη σκέψη του Ντερριντά για να καταλήξει στο κορυφαίο πολιτικό του credo: "σε έναν κόσμο που επικρατεί η κοινωνική αδικία, η εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο και δεσπόζει η βία και η θανάτωση, η αποδόμηση τάσσεται υπέρ του δικαιώματος στη ζωή, υπέρ της επιβεβαίωσης, της κατάφασης της ζωής".

Θα μπορούσαμε σχηματικά να πούμε πως, αν στην πρώτη περίοδο του Ντερριντά η αποδόμηση εξελίσσεται σε μια "στρατηγική ανάγνωσης", στην ύστερη φάση του, εξελίσσεται σε μια ορισμένη τάξη "πολιτικής επαγρύπνησης". Ο Β. Μπισώρης, εξοικειωμένος και επαρκέστατος μελετητής του λόγου και της σκέψης του Γάλλου φιλοσόφου, επιστρέφει σε αυτόν τον Ντερριντά της ύστερης "ηθικοπολιτικής" περιόδου, αναλαμβάνοντας να ανασυγκροτήσει το διανοητικό πλέγμα του θεωρητικού του βίου. Πολλά θα ήταν τα ερωτήματα που θα μπορούσε να συζητήσει κανείς με βάση αυτό το διάγραμμα. Αναφέρω το κυριότερο: είναι, πράγματι, η επιβίωση τόσο "αρχέγονη" όσο τη θέλει ο Ντερριντά, ή μήπως είναι, περισσότερο από κάθε άλλη έννοια, ιστορικό παράγωγο της τραυματικής νεωτερικότητας, υπόφορη και ιστορικά εγγεγραμμένη στις βιοπολιτικές κρίσεις του "σύντομου 20ού αιώνα" Και, αν είναι έτσι, μήπως η ντερριντιανή επιβίωση, κατάλληλη μεν για την

απορητική πολιτική μιας ελευσόμενης δημοκρατίας, προσπερνάει κάπως βιαστικά το μπλανσονικό ερώτημα για το επαναστατικό δικαίωμα στο θάνατο; Μήπως, δηλαδή, ήδη η προβληματική του Ντερριντά προϋποθέτει ένα νοητικό ορίζοντα που ανταποκρίνεται σε μια συγκεκριμένη ιστορικότητα του πολιτικού, μη αναγώγιμη στο παρελθόν και πάντως όχι "αρχέγονη" Και για να αλλάξουμε έδαφος: Μπορεί η συζήτηση για την Ενωμένη Ευρώπη να έχει ως κύρια αφετηρία τη διαχείριση των κρίσεων και τον "ευρωστρατό" ή μήπως μια τέτοια αφετηρία εξισώνει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση με έναν συσχετισμό δυνάμεων; Το βιβλίο του Μπιτσώρη είναι αρκετά ερεθιστικό για να σκεφτούμε ξανά αυτά τα ερωτήματα. Μακριά από τις απλουστεύσεις και τα χονδροειδή στερεότυπα που εξακολουθούν να βλέπουν την αποδόμηση είτε ως σκοτεινή παραδοξολογία είτε ως φλύαρη "κειμενολογία", ο συγγραφέας αποδίδει στη ντερριντιανή θεωρία τα χαρακτηριστικά μιας καίριας πολιτικής παρέμβασης. Στο πλαίσιο αυτής της πρωτοβουλίας, ας σημειωθεί, τέλος, η καλοδεχούμενη αλλαγή της υπογραφής και της ιδιότητας: από "συγγραφέας-μεταφραστής" ο Β. Μπιτσώρης δηλώνει "συγγραφέας, μεταφραστής". Ίσως αυτό το "άλλο όνομα" να υπόσχεται καινούργιες ερμηνευτικές διαδρομές και πολιτικές της μετάφρασης.

Ο Γιάννης Παπαθεοδώρου διδάσκει Νεοελληνική Λογοτεχνία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

1. "Επικήδειος για τον Λουί Αλτουσέρ", μτφρ. Αριστείδης Μπαλτάς στο: Αριστείδης Μπαλτάς (επιμ.), [Πολιτική και Φιλία. Ο Ζακ Ντερριντά για τον Λουί Αλτουσέρ], μτφρ. Δημήτρης Παπαγιαννάκος, Αριστείδης Μπαλτάς, Εκκρεμές, 1996, σελ. 87. Η υπογράμμιση δική μου.